

*Dr Snežana Brkić, vanredni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

KLASIFIKACIJA PROCESNIH FORMI U KRIVIČNOM PROCESNOM PRAVU SRBIJE

Sažetak: *U radu se ukazuje na nedoslednost, nepotpunost i neprihvatljivost postojećih klasifikacija krivičnih i drugih, sa njima povezanih, postupaka. Autor rešava ovaj problem tako što prethodno izgrađuje pojam krivičnoprocesne forme, koji je dinamički pandan pojmu krivičnog postupka. Krivičnoprocesne forme mogu biti opšte i posebne. Bitni elementi u pojmu posebnih krivičnoprocesnih formi su specifičan osnov i specifična procesna struktura. Specifičan osnov može se nalaziti u osobenostima procesnih objekata, procesnih subjekata ili krivične sankcije. Specifična struktura može počivati na izostanku prethodnog ili glavnog stadijuma ili nekih njihovih faza. Postupci koji nemaju karakter posebnih krivičnoprocesnih formi su: pretkrivični postupak, alternativne vansudske forme (diverzioni postupci), procesni varijabiliteti i koneksne procesne forme.*

Ključne reči: *krivični postupak, krivičnoprocesna forma, pretkrivični postupak, diverzioni postupak, procesni varijabiliteti, koneksne procesne forme, adhezione procesne forme, incidentne procesne forme, dopunske procesne forme, rehabilitacione procesne forme, pomoćne procesne forme.*

1. Pristup problemu

Povod za pisanje ove rasprave je konfuzija koja postoji kako u Zakoniku o krivičnom postupku, tako i u krivičnoprocesnoj teoriji, u pogledu postojanja i klasifikacije posebnih krivičnih postupaka i drugih, sa nji-

ma povezanih procedura. Zauzimanje jedinstvenog stava po ovom pitanju otežava i činjenica da neki postupci nisu regulisani Zakonikom o krivičnom postupku, već posebnim zakonima.

1.1. Stanje u zakonodavstvu

Početnoj konfuziji doprinosi sama sistematika i terminologija Zakonika o krivičnom postupku. Njoj se, pre svega, može uputiti prigovor što u okviru istog (Drugog dela) koji nosi naziv „Tok postupka“ reguliše i opšti krivični postupak i „Posebne odredbe za skraćeni postupak, za postupke izricanja krivičnih sankcija bez glavnog pretresa i za izricanje sudske opomene“, sadržane u odeljku D. U nazivu ovog odeljka, nekada su figurirale i posebne odredbe o postupku prema maloletnicima, dok nisu prenete u poseban Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnoppravnoj zaštiti maloletnih lica (ZM).¹ Sam naziv ovog odeljka je veoma rogovatan. Pitamo se koliko će tek biti dugačak njegov naziv ako zakonodavac uvede neke nove oblike. Ovo poslednje je sasvim moguće, s obzirom na tendenciju širenja „posebnih odredaba“ za pojedine vrste postupaka. Osim toga, već sada se tom naslovu može uputiti primedba da nije obuhvatio i posebne odredbe o postupku za krivična dela organizovanog kriminala, korupcije i druga izuzetno teška krivična dela iz glave XXIXa ZKP, koja se takođe nalazi u odeljku D. Posezanje za principom enumeracije prilikom naslovljavanja zakonskih članova, glava i odeljaka nije najsajnije rešenje. Ono nije prihvatljivo ni iz estetskih ni iz praktičnih razloga, jer zamara čitaoca zakonskog teksta. Ono je odraz nesposobnosti zakonodavca da koristi misaone operacije apstrakcije i generalizacije. U krivičnoprocesnoj teoriji se ove „posebne odredbe“ o pojedinim vrstama postupaka najčešće tretiraju kao posebne vrste krivičnih postupaka. Čini nam se da je naš zakonodavac namerno izbegao upotrebu termina „posebni postupci“ u odeljku D iz dva razloga. Iza prvog razloga krije se činjenica da ti postupci nisu potpuni, odnosno da sadrže samo pojedine odstupajuće odredbe u odnosu na opšti postupak, čija pravila se shodno primenjuju ako nešto nije drugačije regulisano. Otuda naziv „posebne odredbe“. Mislimo da to nije dovoljan argument, jer, s druge strane, zakonodavcu nije smetalo da koristi termin „postupak“ u gotovo svim slučajevima tih odstupajućih odredbi. Drugi razlog je bio taj što je zakonodavac trećem delu Zakonika već dao naslov „posebni postupci“, koji očigledno nemaju karakter krivičnih postupaka, osim postupka za primenu mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja.

¹ Sl. gl. RS 85/2005.

Dodatne probleme su doneli posebni zakoni:

- Zakon o saradnji Srbije i Crne Gore sa Međunarodnim tribunalom za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (Sl. list SRJ 18/02, 16/03);
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela (Sl. gl. RS 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04, 45/05, 61/05 i 72/09);
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine (Sl. gl. RS 67/03, 135/04, 61/05, 101/07);
- Zakon o preuzimanju nadležnosti vojnih sudova, vojnih tužilaštava i vojnog pravobranilaštva (Sl. gl. RS 137/04);
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala (Sl. gl. RS 61/05);
- Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (Sl. gl. RS 85/05);
- Zakon o rehabilitaciji (Sl. gl. RS 33/06);
- Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (Sl. gl. RS 97/08);
- Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela (Sl. gl. RS 97/08);
- Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima (Sl. gl. RS 20/09);
- Zakon o saradnji sa Međunarodnim krivičnim sudom (Sl. gl. RS 72/09).

Najzad, problem je i u tome što zakonodavac nije pravilno spoznao pravu pravnu prirodu pojedinih procesnih ustanova, pa ih po tom kriterijumu nije mogao pravilno ni sistematizovati. Tako se desilo da se u istom rangu sa skraćenim postupkom nađu i „posebne odredbe“ o izricanju sudske opomene (glava XXVIII), iako tu nije reč o posebnom postupku. S druge strane, među „posebnim odredbama“ nije se našao postupak neposrednog optuženja (član 244 ZKP), iako on ima sve karakteristike posebnog postupka. Osim toga, treba imati u vidu da mesto pojedinih zakonskih odredbi ne zavisi samo od njihove pravne prirode, već i od nomotehničkih zahteva, kao što je princip ekonomičnosti jezika prava, koji diktira način grupisanja pravnih normi.²

² Vid. N. Visković, *Jezik prava*, Zagreb, 1989, str. 92.

1.2. Stanje u krivičnoprocesnoj teoriji

U krivičnoprocesnoj teoriji ne postoji jedinstven stav po pitanju klasifikacije navedenih postupaka. Tome doprinosi šaroliko, nesređeno i konfuzno stanje u našem zakonodavstvu i nedovoljno bavljenje teorije ovom problematikom. Osim toga, treba imati u vidu da su tokom vremena uvedene neke nove procedure, dok su druge ukidane ili su menjale svoj zakonski naziv i sadržinu. Analiza domaće udžbeničke literature pokazuje da su pojedini autori uvodili različite klasifikacije. U tom pogledu vlada takvo šarenilo mišljenja da gotovo nema dva identična stava.

1) U prvoj grupi se nalaze autori koji se u potpunosti oslanjaju na sistematiku i terminologiju ZKP i navedene posebnosti raznih postupaka izlažu pod istim nazivom. Tako npr. T. Vasiljević o njima piše u trećem i četvrtom odeljku svog udžbenika. Treći odeljak nosi naziv „Posebne odredbe o pojedinim postupcima“ i obuhvata skraćeni postupak, posebne odredbe o izricanju sudske opomene, kao i posebne odredbe o postupku prema maloletnicima. Četvrti odeljak („Posebni postupci“) obuhvata sve tada postojeće „posebne postupke“ regulisane u ZKP: postupak za primenu mera bezbednosti, za oduzimanje imovinske koristi i za opozivanje uslovne osude; postupak za donošenje odluke o brisanju osude ili prestanak mera bezbednosti i pravnih posledica osude; postupak za pružanje međunarodne krivičnopravne pomoći; postupak za naknadu štete, rehabilitaciju i ostvarivanje drugih prava lica neopravdano osuđenih i neosnovano lišenih slobode i postupak za izdavanje poternice i objave.³

2) Č. Stevanović govori o redovnom i posebnim krivičnim postupcima. U ove poslednje spadaju: skraćeni postupak; postupak prema maloletnicima; krivični postupak pred vojnim sudom; postupak za primenu mera bezbednosti, za oduzimanje imovinske koristi i za opozivanje uslovne osude; postupak za donošenje odluke o brisanju osude ili prestanku mera bezbednosti i pravnih posledica osude; postupak za pružanje međunarodne krivičnopravne pomoći; postupak za naknadu štete, rehabilitaciju i ostvarivanje drugih prava lica neopravdano osuđenih i neosnovano lišenih slobode i postupak za izdavanje poternice i objave.⁴ Dakle, on jedino nije obuhvatio posebne odredbe o izricanju sudske opomene, dok je, s druge strane, uvažio i tadašnji postupak pred vojnim sudom iako nije bio regulisan ZKP.

3) V. Đurđić piše o opštem krivičnom postupku s jedne strane, a s druge strane o posebnim krivičnim postupcima (skraćeni, maloletnički i

³ T. Vasiljević, *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Beograd, 1981, str. 689-760. Tako i D. Radulović, *Krivično procesno pravo*, Podgorica, 2002, str. 439-471.

⁴ Č. Stevanović, *Krivično procesno pravo SFRJ*, Beograd, 1982, str. 344-386.

postupak izricanja sudske opomene) i ostalim postupcima (gde je svrstao sve ono što ZKP reguliše kao posebne postupke).⁵

3) Nešto veći napor u pravcu razvrstavanja raznih procedura primećujemo kod D. Dimitrijevića. Sve ono što ne spada u opšti krivični postupak, on svrstava u posebne i pomoćne postupke. U posebne postupke, po njemu, spadaju: skraćeni krivični postupak; krivični postupak prema maloletnicima; postupak za primenu mera bezbednosti medicinske prirode; postupak za primenu mere bezbednosti oduzimanja predmeta i posebne mere oduzimanja imovinske koristi; postupak za rehabilitaciju i za brisanje osude i postupak za naknadu štete, rehabilitaciju i ostvarivanje drugih prava lica neopravdano osuđenih i neosnovano lišenih slobode. U pomoćne postupke spadaju postupak za pružanje međunarodne krivičnopravne pomoći i postupak za izdavanje poternice i objave.⁶ Proizilazi da postupak izricanja sudske opomene ni po Dimitrijeviću nije poseban postupak.

4) Podelu postupaka na posebne krivične postupke i pomoćne krivične postupke nalazimo i kod S. Bejatovića, s tom razlikom što, po njemu, u prve spadaju: skraćeni postupak, postupci za izricanje krivičnih sankcija bez glavnog pretresa, postupak prema maloletnicima i postupak za dela organizovanog kriminala. U pomoćne krivične postupke on svrstava sve ono što je ZKP regulisao kao „posebne postupke“.⁷

5) Svojevrsnu nedoslednost primećujemo kod Z. Jekić. Ona pravi razliku između opšteg krivičnog postupka, osobenih krivičnih postupaka i posebnih postupaka. Na jednom mestu ona u osobene krivične postupke svrstava: skraćeni postupak, postupak za kažnjavanje pre glavnog pretresa, postupak za izricanje sudske opomene, postupak prema maloletnicima, postupak za primenu mera bezbednosti, postupak za oduzimanje imovinske koristi, za opozivanje uslovne osude i postupak za puštanje na uslovni otpust.⁸ U posebne postupke svrstava: postupak za donošenje odluke o brisanju osude ili prestanku mera bezbednosti i pravnih posledica osude; postupak za naknadu štete, rehabilitaciju i ostvarivanje drugih prava lica neosnovano osuđenih i neosnovano lišenih slobode i postupke za pružanje međunarodne krivičnopravne pomoći. Međutim, u kasnijoj razradi ovih postupaka u istom udžbeniku, ona odustaje od prvobitne koncepcije i usvaja zakonsku podelu posebnih postupaka, u okviru koje se nalaze i neki postupci koje je u prvom delu knjige nazvala osobenim kri-

⁵ V. Đurđić, *Krivično procesno pravo – tok krivičnog postupka*, Niš, 1998, str. 284-339.

⁶ D. Dimitrijević, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 1981, str. 313-354.

⁷ S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2008, str. 511-557.

⁸ Z. Jekić, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2003, str. 22.

vičnim postupcima (npr. postupak za primenu mera bezbednosti).⁹ Najzad, mimo svake klasifikacije ostaje postupak za dela organizovanog kriminala.

6) M. Grubač piše o posebnim krivičnim postupcima i posebnim nekrivičnim postupcima. U prve spadaju: skraćeni postupak, postupci za izricanje krivičnih sankcija bez glavnog pretresa, posebne odredbe o izricanju sudske opomene, postupak prema maloletnicima, postupak za dela organizovanog kriminala i postupak za ratne zločine. U posebne nekrivične postupke spadaju svi „posebni postupci“ prema ZKP.¹⁰

7) Đ. Lazin razlikuje: a) posebne krivične postupke (skraćeni postupak; krivični postupak prema maloletnicima; postupak za primenu mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili na slobodi i tadašnji krivični postupak pred vojnim sudovima); b) posebne odredbe kod izricanja pojedinih krivičnih sankcija (izricanje mere bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana, izricanje mere bezbednosti oduzimanja imovinske koristi i izricanje sudske opomene); v) pomoćne krivične postupke (postupak za izdavanje poternice i objave, postupak za opozivanje uslovne osude, postupak za naknadu štete neopravdano osuđenom licu i licu neosnovano lišenom slobode, postupak za brisanje osude, postupak za rehabilitaciju odnosno prestanak određenih mera bezbednosti i pravnih posledica osude i postupak za pomilovanje); g) postupke za pružanje međunarodne krivičnopravne pomoći.¹¹

8) M. Škulić razlikuje posebne krivične postupke, posebne modifikujuće krivičnoprocesne odredbe i druge postupke.¹² U posebne krivične postupke on svrstava: skraćeni postupak, postupke za izricanje krivičnih sankcija bez glavnog pretresa, postupak za primenu mera bezbednosti medicinskog karaktera i postupak prema maloletnicima. Iako pravilno primećuje da posebne modifikujuće krivičnoprocesne odredbe ne predstavljaju posebne krivične postupke, on ne daje nikakav kriterijum po kome se između njih može napraviti jasna razlika. Drugim rečima, uopšte se ne vidi šta to grupi posebnih odredaba u zakoniku o krivičnom postupku daje kvalitet posebnog krivičnog postupka, a šta su samo posebne modifikujuće krivičnoprocesne odredbe. U okviru ovih poslednjih, on obrađuje: postupak u kome se

⁹ *Ibidem*, str. 386–418.

¹⁰ M. Grubač, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2006, str. 499–541. Ovakvu podelu postupaka nalazimo i kod M. N. Simovića, *Krivično procesno pravo*, Banja Luka, 2009, str. 413–474.

¹¹ Đ. Lazin, *Posebni i pomoćni krivični postupci*, Beograd, 1995.

¹² M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2009, str. 449–520.

pojavljuje oštećeno maloletno lice; postupak za krivična dela organizovanog kriminala, korupcije i druga izuzetno teška krivična dela; postupak izricanja sudske opomene; postupak oduzimanja predmeta i postupak za oduzimanje imovinske koristi. „Druge postupke“ on deli na dve osnovne vrste: a) postupke kojima se uređuju određena pitanja koja nisu striktno krivičnopravnog karaktera ali su povezana sa krivičnopravnom problematikom (postupak za opozivanje uslovne osude; postupak za puštanje na uslovni otpust; postupak za donošenje odluke o rehabilitaciji, za prestanak pravnih posledica osude i mera bezbednosti i postupak za naknadu štete, rehabilitaciju i ostvarivanje drugih prava lica neosnovano osuđenih i neosnovano lišenih slobode);¹³ i b) postupke međunarodne krivičnopravne pomoći i međunarodne krivičnopravne saradnje.

9) Starija udžbenička dela poklanjaju manje pažnje ovim pitanjima, što je i razumljivo s obzirom na tadašnje stanje procesnog zakonodavstva. Tako npr. B. Marković pominje postupak za zločinstva i prestupe, s jedne strane, i postupak za istupe, s druge strane. Nezavisno od bilo kakve podele i teorijske utemeljenosti, na kraju udžbenika piše o krivičnom postupku protiv odsutnih i odbeglih krivaca, kao i o rehabilitaciji.¹⁴

10) M. Dolenc piše o ustanovama srodnim pravnim lekovima (vanredno ublažavanje kazne, pomilovanje, naknada štete neoppravdano osuđenim licima i povraćaj prava izgubljenih po krivičnoj presudi), kao i o postupku protiv mlađih maloletnika.¹⁵

2. Krivičnoprocesne forme

Nijedna od navedenih klasifikacija ne izgleda nam prihvatljiva. Osim toga, one su i nepotpune, jer ne obuhvataju sve postupke regulisane Zakonikom o krivičnom postupku i drugim zakonima.¹⁶ Pogreške koje se čine u navedenim sistematizacijama, rezultat su nepostojanja definicije

¹³ Škulićeva tvrdnja da se ovde radi o postupcima koji uređuju druga pitanja koja nisu krivičnopravnog karaktera, prihvatljiva je samo u pogledu postupka za naknadu štete i rehabilitaciju lica neosnovano osuđenih i neosnovano lišenih slobode. Međutim, ta tvrdnja nije tačna u pogledu prva tri postupka koja su tu svrstana, jer uslovna osuda, uslovni otpust, rehabilitacija osnovano osuđenih lica, pravne posledice osude i mere bezbednosti predstavljaju kategorije krivičnog materijalnog prava.

¹⁴ B. Marković, *Udžbenik srpskog krivičnog postupka s obzirom na Projekat krivičnog postupka za Kraljevinu SHS*, Beograd, 1926, str. 388, 533-539.

¹⁵ M. Dolenc, *Teorija sudskog krivičnog postupka za Kraljevinu Jugoslaviju*, Beograd, 1933, str. 370-354.

¹⁶ Tako, npr., nijedan od analiziranih udžbenika ne obrađuje postupak pomilovanja, niti neke novije postupke, kao što su postupak rehabilitacije žrtava političke represije, krivični postupak protiv pravnih lica i postupak oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela.

posebnih krivičnih postupaka i jasnog kriterijuma njihovog razgraničenja od skupa odstupajućih odredaba koje nemaju kvalitet posebnog krivičnog postupka. S druge strane, često se ne uviđa razlika između posebnih vrsta krivičnih postupaka i nekih drugih procedura, koje su takođe regulisane Zakonikom o krivičnom postupku.

Da bismo načinili valjanu klasifikaciju posebnih postupaka u našem krivičnom procesnom pravu, trebalo bi uočiti njihova suštinska obeležja. Uspešno obavljanje tog zadatka zahteva prethodno pojmovno određenje krivičnog postupka i izvođenje iz njega njemu odgovarajućeg dinamičkog pojma – krivičnoprocesne forme.

2.1. Ekskurs o pojmu krivičnog postupka i krivičnoprocesne forme

Krivični postupak se može shvatiti u realističkom i u pravnom smislu. Realistički pojam polazi od krivičnog postupka kao fizičkog fenomena i definiše ga kao skup procesnih radnji procesnih subjekata.¹⁷ Međutim, da bi se sagledala suština krivičnog postupka, on se mora objasniti i kao pravni fenomen. U tom smislu, krivični postupak se pokazuje kao pravni odnos. Pravni odnos možemo odrediti kao društveni odnos regulisan pravom, koji se uspostavlja između određenih subjekata, povodom određenih objekata, koji je upravljen ka određenom cilju, sastoji se iz subjektivnih prava i pravnih obaveza, i pretpostavlja određene pravne činjenice kao faktore svoje dinamike. U eksplikaciji pravnog pojma krivičnog postupka treba da se nađe sve ono što je zajedničko za svaki pravni odnos, ali i ono po čemu se razlikuje od drugih vrsta pravnih odnosa. Krivični postupak je pravni odnos koji nastaje između procesnih subjekata (suda i stranaka), povodom zahteva za raspravljavanje krivičnopravne stvari, koji pretpostavlja osnovanu sumnju da je učinjeno krivično delo kao uslov zasnivanja konkretnog odnosa, sastoji se u vršenju njihovih prava i obaveza (procesnih funkcija), u cilju pravilne primene krivičnog materijalnog prava, a u krajnjoj liniji radi zaštite društva od kriminaliteta. U ovoj definiciji su apostrofirani svi elementi po kojima se krivični postupak bitno razlikuje od sličnih pravnih odnosa: krivičnomaterijalnog, krivičnopredprocesnog, diverzionog i građanskoprocenog. Za njene elemente vezuju se i bitne karakteristike krivičnog postupka: subjekti – više-stranost; objekat – prinudnost; cilj – ciljnost, instrumentalnost i sekundarnost; funkcije – složenost, subjekti i objekat – jedinstvenost. Najzad, ona

¹⁷ Tako npr., T. Vasiljević, *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*, Beograd, 1981, str. 5; M. Grubač, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2009, str. 27.

može biti od koristi i pri sistematizaciji procesnog prava, kako opšteg, tako i posebnog dela.

Iz osnovnog pojma opšteg dela krivičnog procesnog prava (krivični postupak) izvodimo pet osnovnih procesnih bića: procesne funkcije, procesne subjekte, objekat procesa, uslove i ciljeve procesa. Njima se u potpunosti pokriva materija opšteg dela krivičnog procesnog prava.

Iz pojma krivičnog postupka kao osnovnog pojma opšteg dela krivičnog procesnog prava, može se izvesti poseban i njemu subordiniran pojam u okviru posebnog dela krivičnog procesnog prava. Mi smo se odlučili da to bude pojam krivičnoprocesne forme. Koristićemo ga kao oznaku za prepoznatljiviji način oblikovanja krivičnoprocesnog odnosa, a u tom smislu određujuća su osnovna procesna bića. Pokazuje se da su osnovna procesna bića nezamenljiva i pri razgraničenju različitih krivičnoprocesnih formi. Tako se u ulozi osnova pojedinih krivičnoprocesnih formi javlja specifična sadržina jedne ili više pretpostavki krivičnoprocesnog odnosa (subjekti, objekti), koja za sobom povlači specifičnu procesnu strukturu. Dok osnovni pojam (krivični postupak) odgovara na pitanje šta, poseban pojam (krivičnoprocesna forma) odgovara na pitanje kako.

Kao pojmovni ekvivalenti krivičnoprocesne forme najčešće se koriste sledeći termini: vrsta krivičnog postupka, tip krivičnog postupka, model krivičnog postupka ili jednostavno tok krivičnog postupka i njegove podele. Sve su to klasifikatorni pojmovi, tj. takvi koji predstavljaju klasu pojmova, a samim tim i neku vrstu hipoteze o njihovoj povezanosti. Pripadnost klasifikatornom pojmu ne dovodi u pitanje eventualna nebitna modifikacija, slabije dejstvo ili odsustvo samo pojedinih od više određujućih elemenata i njihovih relacija.

Konstruisanje takvih apstraktnih pojmova počiva na metodi generalizacije i apstrahovanja obeležja pojedinih krivičnih postupaka. Stoga oni svoje postojanje ne duguju zakonodavcu, već pravnoj nauci, koja građu za njihovo oblikovanje rado traži i u istorijskom, komparativnom i interdisciplinarnom pristupu. Pri proučavanju konkretnih postupaka, takvi pojmovi doprinose njihovom ispravnom razumevanju, definisanju i sistematizovanju. Oni su od koristi i u oblasti pravne politike i pravne prakse, jer služe boljoj orijentaciji zakonodavca pri kreiranju krivičnoprocesnih pravila, kao i pravilnom tumačenju tih pravila od strane primenjivača prava.

2.2. Posebne krivičnoprocesne forme i njihovi elementi

Napuštajući ideju jednoobraznog krivičnog postupka, savremena zakonodavstva čine posebne napore u pravcu produbljene procesne diferencijacije. O diferencijaciji krivičnoprocesnih formi možemo govo-

riti samo onda kada krivično suđenje nije uniformno u svim slučajevima. Diferencijacija podrazumeva koegzistenciju najmanje dve krivičnoprocesne forme, koje se po nečemu razlikuju. Najčešće se radi o tome da opšti model varira pod određenim uslovima, na određeni način i do određenih granica. S obzirom na činjenicu da li je procesna forma ustanovljena kao pravilo ili kao izuzetak, ona može biti opšta ili posebna. Opšta forma je namenjena suđenju u svim slučajevima koji nisu izuzeti od nje i učinjeni podložnim posebnim pravilima. Posebne forme predstavljaju odstupanja od opšte forme, zasnovana na osobenim osnovama i motivisana posebnim ciljevima. Izgradnja posebnih krivičnoprocesnih formi se i svodi na osmišljavanje tih odstupanja. Diferencijalni momenat mora da bude prisutan u najmanje dve ravni: osnovu i strukturi procesne forme. Dakle, da bi odstupajuće odredbe o nekom postupanju imale karakter posebne krivičnoprocesne forme, one moraju imati specifičan osnov i specifičnu strukturu. Ako to nije slučaj, radi se o procesnim varijabilitetima. S druge strane, treba primetiti da specifična struktura neće obezbediti nekom postupku kvalitet posebne krivičnoprocesne forme, ukoliko se u njoj ne raspravlja krivičnopravni zahtev države. U tom pogledu, posebne krivičnoprocesne forme se razlikuju od koneksnih procesnih formi.

Iako bi posebne krivičnoprocesne forme trebalo regulisati u posebnoj glavi zakona, njihovo mesto u zakonskoj sistematici nije merodavno za prosuđivanje njihovog postojanja. Štaviše, nije redak slučaj da stvari stoje obrnuto. Tako, iako su odredbe o neposrednoj optužnici u našem pravu u sklopu regula opšteg postupka, mi im pridajemo značaj posebne procesne forme, jer specifičan osnov (dovoljnost dokaza) ima za posledicu odstupanja u procesnoj strukturi (izostanak istražne faze).¹⁸ Isto važi i za krivična dela optuženog učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu, kod kojih izostaje kompletan prethodni stadijum (istraga i prigovor protiv optužnice). Tu, zatim, spada i postupak sporazumevanja o krivici, koji se takođe nalazi među odredbama opšteg postupka, iako ima i poseban osnov i posebnu strukturu.

2.3.1. Specifični osnovi posebnih krivičnoprocesnih formi

Osnov posebne krivičnoprocesne forme predstavlja odlučujući razlog njenog stvaranja, kojeg možemo tražiti u osobenostima procesnog objekta, subjekta ili krivične sankcije. Posebne krivičnoprocesne forme

¹⁸ Prema drugima, neposredna optužnica je samo modalitet opšte procesne forme (tako M. Grubač, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2009, str. 33.

mogu imati jedan ili više specifičnih osnova. Oni mogu biti jedini, pretežni ili dopunski osnovi.

a) Procesni objekat može pokazivati osobenosti iz materijalno-pravnog aspekta (težina krivičnog dela) ili iz procesnopravnog aspekta (dovoljnost dokazne građe i flagrantnost). Težina krivičnog dela predstavlja nesporni osnov procesne diferencijacije. Ona se lako može dovesti u vezu sa razlozima procesne ekonomije: lakša krivična dela manjeg društvenog značaja ne opravdavaju angažovanje materijalnih sredstava, personala i vremena u istom obimu kao i teža dela veće društvene opasnosti. Pri suđenju lakših krivičnih dela, možemo se odreći određenih procesnih formalnosti i garantija; stepen zaštite okrivljenikovih prava može biti srazmerno niži a postupak ne mora nužno proći kroz sve procesne faze i stadijume (npr., skraćeni postupak). Posebne krivičnoprocesne forme koje se zasnivaju na dovoljnosti dokazne građe i flagrantnosti, funkcionišu po principu izostavljanja onog dela postupka čija svrha je već ostvarena (npr., postupak neposrednog optuženja; postupak za krivična dela učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu). Naime, ako se ranijeg momenta u razvoju postupka raspolagalo dokaznom građom koja se redovno očekuje tek od kasnije procesne faze, nema smisla bezuslovno slediti opštu procesnu formu i insistirati na svim procesnim fazama.

b) Od svih procesnih subjekata, presudan uticaj na procesnu diferencijaciju imaju osobenosti okrivljenog. Tako se, npr., maloletnički krivični postupak izdvaja kao posebna krivičnoprocesna forma zasnovana na posebnim svojstvima maloletnog lica, kome treba prilagoditi ne samo registar krivičnih sankcija, nego i proceduru. Opšta procesna forma u kojoj se kazna odmerava srazmerno težini krivičnog dela i stepenu krivice okrivljenog je nepodesna za suđenje maloletnicima. U maloletničkom postupku akcenat treba staviti na ispitivanje ličnosti maloletnika, utvrđivanje njegove socijalne, porodične i lične anamneze, uzroka kriminalnog ponašanja, stepena vaspitne zapuštenosti, načina ličnog života, njegovog okruženja i vaspitnih potreba maloletnika. Iz opšte procesne forme treba izbaciti sve ono što bi moglo da stigmatizuje maloletnika i da šteti njegovoj budućnosti.

Krivično procesno pravo može uvažavati i neke posebnosti koje se javljaju na strani tužioca (npr. privatni tužilac) ili suda (npr. maloletnički sud). One, međutim, najčešće nemaju značaj posebnog osnova diferenciranja formi, i to iz dva razloga. Prvo, u tim slučajevima već egzistira neki od priznatih osnova – objekat ili okrivljeni. Drugo, logički je ispravnije zahtevati posebnu formu s obzirom na predmet suđenja i okrivljenog, kojima će između ostalog biti prilagođeni i tužilac i sud,

nego prilagođavati proceduru osobenostima tužioca i suda. To, ipak, ne znači da ostalim procesnim subjektima u potpunosti odričemo karakter mogućeg nosioca osnova diferenciranja Tako npr. za izgradnju nekih uprošćenih formi može biti merodavno karakteristično procesno držanje sva tri osnovna procesna subjekta. Izdvojili smo tri vrste relevantnog procesnog ponašanja, koji mogu predstavljati samostalne ili dopunske osnove: priznanje okrivljenog, sporazum stranaka o predmetu optuženja i/ili kazni i saglasnost procesnih subjekata o izboru procesne forme. Takav stil ponašanja odudara od klasičnog poimanja krivičnog procesa kao sukoba suprotstavljenih stranaka, s jedne strane, i suda kao neprikošćenog arbitra, s druge strane. Kooperativnost i konsenzualizam u postupku mogu biti od višestrukog značaja, kako sa stanovišta opštih, tako i individualnih interesa. Aktivnija uloga okrivljenog u tom pravcu, doprinosi jačanju njegove procesne pozicije, i time isticanju njegovog statusa kao istinskog subjekta postupka. Osim toga, kazna izrečena u uslovima kooperativnog držanja okrivljenog obećava veći resocijalizatorski efekat. Imajući to u vidu, savremena kriminalnopolitička stremljenja su često u znaku izgradnje posebnih procesnih formi koje prožima duh saradnje, neformalnosti i konsenzualizma. One su atraktivne i sa stanovišta preopterećenog sistema krivičnog pravosuđa, rekli bismo, pre svega sa tog stanovišta, jer obezbeđuju brzo postupanje, sa znatnim uštedama vremena, kadra i sredstava. Takve kooperativne procesne forme odavno su razvijene u angloameričkom pravnom području. U novije vreme, veću naklonost prema njima pokazuju i kontinentalna prava, među kojima se nalazi i naše.

Budući da neke posebne krivičnoprocesne forme mogu da dovedu u pitanje interese pojedinih procesnih subjekata, jedan od načina njihovog legitimisanja jeste uslovljavanje njihove primene saglasnošću tih subjekata. Saglasnost procesnih subjekata predstavlja dopunski osnov procesne diferencijacije, koji ne mora nužno karakterisati sve uprošćene procesne forme. Pri tom može biti zahtevana saglasnost sva tri procesna subjekta (npr., postupak za kažnjavanje i izricanje uslovne osude od strane istražnog sudije; postupak za kažnjavanje pre glavnog pretresa; postupak sporazumevanja o krivici) ili samo nekih od njih (npr., tužioca i suda u postupku neposrednog optuženja za dela sa propisanom kaznom zatvora preko osam godina). Ako je svako uprošćavanje postupka na neki način uskraćivanje prava okrivljenog, onda su neke posebne forme prihvatljive samo uz njegov pristanak. Iz toga sledi da ne mora svako odstupanje od opšte procedure biti uslovljeno pristankom okrivljenog, i obrnuto, da neke iregularitete ne može opravdati ni sam okrivljeni svojim pristankom. Takođe treba imati u vidu da su pristanak okrivljenog i njegovo priznanje

dva različita osnova, koja ne moraju imati nikakve uzajamne veze. Oni mogu biti predviđeni kao samostalni ili kao dopunski osnovi. Ni u jednom, ni u drugom slučaju ne može se iz postojanja jednog automatski zaključivati o postojanju drugog. Međutim, nema smetnji da posezanje za nekom formom bude uslovljeno istovremeno i priznanjem i pristankom okrivljenog (npr., postupak za kažnjavanje i izricanje uslovne osude od strane istražnog sudije).

v) Iako se krivične sankcije mogu smatrati sastavnim delom objekta postupka, mi smo ih izdvojili kao zaseban osnov. Potreba prilagođavanja procesne forme osobenostima krivičnih sankcija postoji samo kod određenih mera bezbednosti medicinskog karaktera: obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi i obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi.¹⁹ O posebnoj krivičnoprocesnoj formi možemo govoriti samo onda ako se ove mere izriču potpuno neuračunljivom licu. Ako je krivično delo učinjeno u stanju bitno smanjene uračunljivosti, ove mere se izriču presudom kojom se optuženi oglašava krivim u opštem ili skraćenom krivičnom postupku. Ova posebna krivičnoprocesna forma, po pravilu, nema samostalni karakter. Ona se u najvećem broju slučajeva dovodezuje na određenu fazu opšteg ili skraćenog krivičnog postupka iz koje proizlazi osnovana sumnja ili je utvrđeno da je protivpravno delo zakonom predviđeno kao krivično, učinjeno u stanju neuračunljivosti. Osnovno strukturalno obeležje ovih postupaka ogleda se u izostanku faze istrage i faze kontrole optužnog akta.

2.3.2. Specifična struktura posebnih krivičnoprocesnih formi

Specifičan osnov povlači za sobom i specifičnu procesnu strukturu, koja takođe predstavlja bitan element procesne diferencijacije. Strukturu procesa u dinamičkom smislu čini njegov hronološki presek, iz kojeg su vidljive odgovarajuće celine (procesni stadijumi i faze), kojima pečat daju karakteristični posebni ciljevi. U skladu sa njima, u tim se celinama na specifičan način konkretizuju, kombinuju i transformišu procesne funkcije, subjekti, objekti i relevantne pravne činjenice njihovog zasnivanja, razvoja i prestanka.

Specifičnost procesne strukture posebnih krivičnoprocesnih formi može počivati na izostavljanju određenih procesnih stadijuma ili faza (posebne uprošćene krivičnoprocesne forme; postupak za izricanje mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja) ili bitnoj modifi-

¹⁹ Zakonodavac je ovde očigledno upotrebio neadekvatan naziv: postupak za primenu mera bezbednosti. Ovde se ne radi o primeni, već o izricanju mera bezbednosti. Primenjena mera bezbednosti je predmet regulisanja Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

kaciji postojećih (maloletnički krivični postupak). O ovom poslednjem se radi onda kada postojeća faza, zadržavajući isti red sledovanja, trpi promene u principu integracije procesnih funkcija, procesnih subjekata i uslova zasnivanja, usled kojih se može govoriti o drugačijem cilju ili tipu procesa.

Pomenuta odstupanja od opšte procesne strukture mogu biti motivisana različitim razlozima: a) potrebom za uprošćavanjem postupka (različite vrste posebnih uprošćenih krivičnoprocesnih formi); b) potrebom za boljim prilagođavanjem fizionomije postupka ličnosti okrivljenog (maloletnički krivični postupak) i v) potrebom za prilagođavanjem forme postupka specifičnoj prirodi krivične sankcije (postupak za izricanje mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja).

S obzirom na manji stepen složenosti procesne strukture u odnosu na opštu formu, postoje posebne uprošćene krivičnoprocesne forme, koje se ustanovljavaju sa ciljem ubrzanja krivičnog postupka i ekonomisanja kadrovima, vremenom i sredstvima. Naime, diferenciranje, pre svega, može ići u pravcu uprošćavanja forme postupanja za lakše, jednostavnije, nesporne slučajeve, bez naročitih teškoća u dokazivanju i bez potrebe za naročitim formalnostima.²⁰ Zakonodavac tu polazi od principa razmene „jednostavno za jednostavno“. Traganje za uprošćenim procesnim formama računa na prilagođavanje stepena angažovanosti organa krivičnog pravosuđa značaju i težini krivičnog dela, kao i stvarnoj potrebi za njihovim radom zavisno od stanja činjenične i dokazne građe i držanja procesnih subjekata u toku postupka. Smanjenjem ulaganja u slučajevima koji to opravdavaju, može se postići značajan efekat rasterećenja pravosudnih organa. Samo u takvim uslovima, oni se mogu u potpunosti posvetiti suđenju svih ostalih, težih, značajnijih i složenijih predmeta, u kojima bi bila nedopustiva bilo kakva odstupanja od opšte procesne strukture i dominantnih procesnih načela. Uprošćavanje najčešće počiva na tri istovremena procesa: skraćivanju (izostanku pojedinih procesnih faza ili čitavih stadijuma), ubrzanju (predviđanju kraćih procesnih rokova) i deformalizaciji postupka (izostavljanju nepotrebnih formalnosti i garantija). Pri tom treba imati u vidu da karakter uprošćene procesne forme nema svaki gest zakonodavca učinjen u pravcu pojednostavljenja postupka. Kao što to proizlazi iz opštih razmatranja o elementima procesne diferencijacije, uprošćene

²⁰ Načelno posmatrano, ne bi bilo isključeno ni usložnjavanje postupka za teže, stvarno ili pravno komplikovanije i spornije slučajeve, sa otežanim dokazivanjem i potrebom pružanja dodatnih garancija. Pri tome bi opšta krivičnoprocesna forma ostala rezervisana za tipična, prosečna krivična dela. U dosadašnjem razvoju krivičnog procesnog prava takve krivičnoprocesne forme nisu zabeležene.

krivičnoprocesne forme su samo one koje imaju tretman posebnih krivičnoprocesnih formi. One, dakle, moraju imati poseban osnov i posebnu strukturu.

S obzirom na to koji element opšte procesne strukture izostaje u uprošćenim krivičnoprocesnim formama, možemo ih podeliti na forme kod kojih izostaje prethodni stadijum ili neka njegova faza i forme kod kojih izostaje glavni stadijum ili neka njegova faza.

2.3.2.1. *Izostanak prethodnog stadijuma*

U nekim posebnim formama postupanja izostaje kompletan prethodni stadijum (faza istrage i faza kontrole optužbe povodom zahteva okrivljenog). Takav je slučaj sa skraćenim postupkom i postupkom za krivična dela učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu. U drugim posebnim formama izostaje samo istražna faza, ali ne i faza sudske kontrole optužnog akta povodom zahteva okrivljenog (postupak neposrednog optuženja). Nijedna uprošćena procesna forma ne odriče se faze podizanja optužnog akta, jer bi to bilo nespojivo sa optužnim načelom, koje je temelj savremenih krivičnih postupaka. Odricanje od strogih zahteva forme optužnog akta u nekim postupcima, samo po sebi ne dovodi do promene procesne strukture.²¹

Izostanak faze istrage može biti obavezan (skraćeni postupak) ili fakultativan (postupak neposrednog optuženja; postupak za krivična dela učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu). Obavezan izostanak istrage u skraćenom postupku zasniva se na njenoj nepotrebnosti, pretpostavljenoj *in abstracto*, od strane zakonodavca. To, sa druge strane, ne znači da je istraga neophodna u svim ostalim slučajevima. U odnosu na njih, zakonsku pretpostavku o nužnosti istrage mogu da demantuju faktičke okolnosti, koje ukazuju da je njena svrha već postignuta. Insistiranje na vođenju istrage u svakom slučaju, pa i onda kada se i bez nje raspolože dokaznom građom dovoljnom za podizanje optužnog akta, izgleda besmisleno. Ona u tom slučaju samo nepotrebno produžava trajanje ionako dugog krivičnog postupka. Zbog toga se u takvoj situaciji tužiocu daje pravo izbora između opšteg postupka sa istragom i postupka neposrednog optuženja, odnosno posebnog postupka za krivična dela učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu.

²¹ Tako, npr., u postupku za krivična dela učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu optužba može biti i usmena, a optužni predlog u skraćenom postupku ne mora imati sve elemente koje ima optužnica (mogu izostati obrazloženje, pravna kvalifikacija dela, kao i ostali lični podaci o okrivljenom osim imena i prezimena).

Prethodni stadijum može biti okrnjen i u fazi kontrole optužbe. Ovu fazu naročito dovodi u pitanje podozrenje koje se gaji prema sredstvima kontrole koje inicira sam okrivljeni, zbog mogućnosti zloupotrebe radi odugovlačenja postupka. Osim toga, pobornici ukidanja kontrolne faze najčešće se pozivaju na njenu nedelotvornost. O tome najbolje svedoči praksa, koja je pokazala da filtrirajuća uloga sudske kontrole optužbe nije naročito izražena. Osim toga, često je i odricanje okrivljenog od kontrole optužbe, na šta verovatno utiče iskustvo njene besperspektivnosti u praksi. Ukidanje kontrole optužbe može biti umešno tamo gde ona ne bi bila apsolutno potrebna za dobro obavljanje pravosuđa, već bi ga samo komplikovala i usporavala. Osnovi njenog izostanka su slični kao kod istrage. Oni su, s jedne strane, apstraktno izraženi kroz težinu dela i dolaze u obzir samo kod lakših krivičnih dela (npr., nemogućnost izjavljivanja prigovora protiv optužnog predloga u skraćenom postupku). S druge strane, oni se nekad cene *in concreto*, u slučaju obvinjenja utemeljenog na evidentnim i ubedljivim dokazima, koji ne isključuju ni teža krivična dela (npr., nemogućnost pobijanja optužnice za krivična dela optuženog učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu).

Uprošćene krivičnoprocesne forme kod kojih izostaje prethodni stadijum mogu počivati na različitim osnovima: težini krivičnog dela kao jedinom osnovu (skraćeni krivični postupak) ili dopunskom osnovu (blaži režim neposrednog optuženja); činjenici flagrantnosti (postupak za krivična dela učinjena ili otkrivena na glavnom pretresu) i dovoljnosti dokazne građe (postupak neposrednog optuženja).

2.3.2.2. *Izostanak glavnog stadijuma*

U kontekstu rešavanja problema sporog i neažurnog krivičnog pravosuđa, u savremenim pravima javila se i ideja izostavljanja glavnog postupka ili pojedinih njegovih faza u slučajevima u kojima može da se donese meritorna odluka već na osnovu dokazne građe prikupljene u ranijem stadijumu postupka. Tako su nastale neke novije uprošćene krivičnoprocesne forme, koje se odlikuju radikalnijim odstapanjima od opšte procesne strukture. U tim formama zakonodavac se odriče faze glavnog pretresa, a vlast meritornog odlučivanja prenosi u prethodni stadijum. Legitimirajući osnovi takvih procesnih formi nalaze se u kombinaciji više osnova: težine krivičnog dela, dovoljnosti dokazne građe, saglasnosti procesnih subjekata o izboru procesne forme, priznanju okrivljenog i sporazumu stranaka o predmetu optuženja i kazni. Ovde spadaju: postupak za kažnjavanje pre glavnog pretresa; postupak

za kažnjavanje i izricanje uslovne osude od strane istražnog sudije i postupak sporazumevanja o krivici. Faza pravnih lekova u ovim procesnim formama je očuvana. Međutim, u nekim formama može biti isključeno izjavljivanje pravnih lekova po određenim osnovima (npr., u postupku za kažnjavanje i izricanje uslovne osude od strane istražnog sudije isključena je žalba zbog pogrešnog ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja) ili od strane određenih lica (npr., protiv rešenja suda o usvajanju sporazuma o priznanju krivice, žalbu mogu izjaviti samo oštećeni i njegov punomoćnik, ali ne i stranke).

3. Postupci koji nemaju karakter posebnih krivičnoprocesnih formi

3.1. Pretkrivični postupak

Krivičnoprocesna forma je dinamički pojam koji objašnjava tok krivičnog postupka i njegovu strukturu. Dakle, krivičnoprocesnom formom pokriven je samo krivični, ali ne i pretkrivični postupak. Pretkrivični postupak obuhvata delatnost na otkrivanju, rasvetljavanju i prijavljivanju krivičnih dela i pronalaženju njihovih učinilaca (osumnjichenih), koja pretpostavlja osnove sumnje da je učinjeno krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, s ciljem da se javnom tužiocu omogući da pokrene krivični postupak. Dakle, pretkrivični postupak se razlikuje od krivičnog postupka po svojoj pravnoj prirodi, funkcijama, subjektima i pretpostavkama za zasnivanje tog odnosa. Pretkrivični postupak prethodi krivičnom postupku i omogućava ga. On nije sastavni deo krivičnog postupka i zbog toga se na njega ne primenjuju odredbe o krivičnoprocesnim formama. On po svojoj pravnoj prirodi nije ni sudski, ni krivični postupak, već neformalni pretkrivični kriminalistički postupak. U pretkrivičnom postupku se ne vrše procesne funkcije (gonjenja, odbrane i suđenja). U njemu se vrše neprocesne funkcije otkrivanja, rasvetljavanja i prijavljivanja krivičnih dela i pronalaženja njihovih učinilaca. Ne bi bilo dobro kada bi pretkrivični postupak bio opterećen procesnim formalnostima i garancijama, jer bi tada izgubio u svojoj operativnosti i brzini. Zbog toga što je neformalna, ta delatnost ne može imati dokazni značaj u krivičnom postupku i na neformalno prikupljenim dokazima u pretkrivičnom postupku ne može se zasnivati sudska presuda.

Subjekti pretkrivičnog postupka su, pre svega, nosioci funkcija otkrivanja, rasvetljavanja i pronalaženja krivičnih dela: organ unutrašnjih poslova (policija), javni tužilac a izuzetno i istražni sudija, kada treba preduzeti neku neodložnu istražnu radnju pre pokretanja krivičnog postupka. Noseći subjekti pretkrivičnog postupka su organi unutrašnjih po-

slova, dok se javni tužilac javlja kao koordinator prekrivičnog postupka. Subjekti prekrivičnog postupka su i fizička ili pravna lica nad kojima gore navedeni organi primenjuju pojedina ovlašćenja (npr., osumnjičeni, građani, pravna lica). Izuzetno, građani mogu biti i subjekti ovlašćenja u prekrivičnom postupku. Tako, npr., oni imaju pravo da liše slobode osumnjičenog koji je zatečen u izvršenju krivičnog dela koje se goni po službenoj dužnosti. Najzad, tu spadaju i nosioci funkcije prijavljivanja krivičnih dela (fizička ili pravna lica podnosioci krivične prijave i organi nadležni za njen prijem). Učesnici prekrivičnog postupka nemaju status procesnih subjekata, niti njihove radnje imaju karakter procesnih radnji. Pretpostavljeni učinilac krivičnog dela u prekrivičnom postupku još uvek nema status okrivljenog, već osumnjičenog. Samo izuzetno, organi prekrivičnog postupka mogu preduzimati i formalne procesne radnje, koje imaju dokaznu vrednost u kasnijem krivičnom postupku. U tom slučaju, osumnjičenom se moraju garantovati sva prava koja ima i okrivljeni u krivičnom postupku.

Za pokretanje krivičnog postupka zahteva se osnovana sumnja, dok su za preduzimanje pojedinih ovlašćenja u prekrivičnom postupku dovoljni osnovi sumnje. Cilj prekrivičnog postupka je upravo u tome da se primenom posebnih ovlašćenja u slučaju osnovna sumnje, krivično delo rasvetli do stepena osnovane sumnje i tako omogućiti pokretanje krivičnog postupka.

3.2. Alternativne vansudske forme (diverziona postupci)

Do različitih alternativa krivičnom gonjenju i postupku, uz oslonac na ustanove neformalne socijalne kontrole, došlo se u potrazi za manje prinudnim sredstvima suzbijanja kriminaliteta, koja su usmerena pre svega ka ublažavanju tenzija koje proizlaze iz konflikta učinioca i sredine, koja nude bolji odgovor na očekivanja žrtve krivičnog dela, ne proizvode stigmatizujuće efekte, bolje odgovaraju zahtevima resocijalizacije, minimalizuju ulogu krivičnog pravosuđa a time doprinose i njegovoj racionalizaciji. Iza sadržajne raznovrsnosti tog alternativnog pokreta stoji jedinstvo njegovih ciljeva: a) supstituisanje krivičnog sudskog postupka i krivičnih sankcija efikasnijim i/ili humanijim merama prema učiniocima i b) smanjenje hronične preopterećenosti sistema krivičnog pravosuđa. Osim svrhe, tim merama je zajednička i nespojivost sa prinudnim nametanjem i izvršenjem, pa je osnovni uslov za njihovu primenu da ih okrivljeni dobrovoljno prihvati i aktivno deluje, za razliku od pretežno pasivnog trpljenja kod kazne.

Oslonac na razne diverzione modele i izgradnja diferenciranih krivičnoprocesnih formi predstavljaju sve češće strategije u rešavanju pro-

blema preopterećenosti savremenog krivičnog pravosuđa. Ta njihova zajednička karakteristika neretko vodi konfuzijama u poimanju ove dve raznorodne grupe ustanova. Tome može doprineti i nedovoljno izgrađena pojmovna aparatura u zakonodavstvu i doktrini. Primera radi, u oba slučaja prilično je odomaćen izraz alternativa. Tako široka upotreba može imati smisla s obzirom na njegovo izvorno značenje (izbor, odlučivanje između više mogućnosti). Mogli bismo reći da su neophodni elementi svake alternative - konkurentnost i kontradikcija. Taj naziv zaslužuju samo one pojave koje konkurišu starom sistemu, relevantne su za njegove članove i zasnovane na njegovim premisama, ali mu u jednoj ili više tačaka i protivreče. Tim zahtevima udovoljavaju i diferencirane procesne forme i diverzionih modeli. Da bi se, ipak, naglasila razlika među njima, govori se o alternativama u okviru i izvan sistema krivičnog pravosuđa. Radi izbegavanja nesporazuma, termin alternativa rezervisali smo isključivo za diverzionih pokret. Osim toga, pridev alternativan adekvatniji je za oblast izvan sistema krivičnog pravosuđa. U skladu sa svojim transformisanim značenjem, on u sebi nosi ideju nečeg drugog, novog, boljeg, ali istovremeno i neispitanog, istražujućeg, dinamičnog, avangardnog i necelovitog, kome nedostaje potrebna vremenska distanca za ocenu validnosti.²² S tim u vezi, nije opravdano pridruživati ga onim novumima, koji su i sami institucionalizovani na način i u obimu kao i standardna pojava, kojoj su konkurentni.

Diverzione forme postupanja nemaju karakter posebne krivičnoprocesne forme, jer ne predstavljaju posebnu vrstu krivičnog postupka, već alternativne vansudske forme. One se od posebnih krivičnoprocesnih formi razlikuju po: subjektima, funkcijama i ciljevima. Umesto procesnih subjekata (suda, tužioca i okrivljenog), u diverzionim formama učestvuju neprocesni subjekti (osumnjičeni i određeni organi neformalne socijalne kontrole). Umesto procesnih funkcija (gonjenja, odbrane i suđenja), u alternativnim vansudskim formama vrše se neprocesne funkcije (npr. obeštećenje, izmirenje, lečenje). Najzad, cilj diverzionog postupka nije primena krivičnog materijalnog prava, već naprotiv, njegovo supstituisanje određenim merama koje nemaju karakter krivične sankcije, a koje osumnjičeni dobrovoljno prihvati.

U našem pravu postoje dve grupe diverzionih postupaka: prema punoletnim licima (uslovno odlaganje krivičnog gonjenja iz člana 236 ZKP, uvedeno 2001. godine) i prema maloletnim licima (nepokretanje krivičnog postupka uslovljeno izvršenjem vaspitnih naloga, uvedeno 2005. godine).

²² N. Mićanović-Pavelić, *O odnosu upotrebe i značenja pojma alternative*, Pravna misao 5 - 6/1989, str. 43 - 48.

3.3. *Procesni varijabiliteti*

Rečeno je da posebna krivičnoprocesna forma mora imati specifičan osnov i strukturu. Ako se diferenciranim regulisanjem ne menja procesna struktura, već samo pojedine odredbe o procesnim subjektima ili procesnim radnjama, ne radi se o posebnoj procesnoj formi, već o nekom izuzetku u režimu opšte ili posebne krivičnoprocesne forme, kojom se ona čini fleksibilnijom. Takve odstupajuće odredbe, koje karakteriše specifičan osnov, ali koje nemaju za posledicu i specifičnu strukturu procesa, nazvali smo procesnim varijabilitetima. Oni mogu imati karakter potpunog novuma, restrikcije (ograničenja) ili dilatacije (širenja) postojeće odredbe.²³ Napominjemo da je specifična struktura posebnih krivičnoprocesnih formi često praćena i raznim procesnim varijabilitetima, mada oni nemaju konstitutivni karakter, već čine propratna obeležja posebne forme. Najveći broj naših procesualista ne uviđa navedenu kvalitativnu razliku. Procesna teorija nije ni poznavala pojam procesnih varijabiliteta, tako da joj nije ostalo ništa drugo nego da u posebne vrste krivičnih postupaka svrstava i postupak za krivična dela organizovanog kriminala, postupak za ratne zločine, postupak za izricanje sudske opomene itd. Pošto se u tim postupcima ne menja procesna struktura, mi smo ih svrstali u procesne varijabilitete. Mnoštvo procesnih varijabiliteta u našem krivičnom procesnom pravu može se grupisati po sledećim kriterijumima: težina krivičnog dela, vrsta krivičnog dela, vrsta krivične sankcije ili druge krivičnopravne mere i svojstvo subjekata krivičnog postupka.

3.4. *Koneksne procesne forme*

Zakonikom o krivičnom postupku ili drugim zakonom regulisane su i razne druge forme postupanja, koje nemaju karakter posebnih krivičnoprocesnih formi, jer se u njima ne sudi za krivično delo. One imaju različitu pravnu prirodu, ali im je zajedničko da su u nekoj vezi sa krivičnoprocesnom formom, tako što se razvijaju u okviru nje, prethode joj, omogućavaju, dopunjavaju ili dovode do prestanka nekih njenih pravnih posledica. Neke od tih formi ZKP naziva posebnim postupcima, ali da ne bi došlo do konfuzije sa posebnim krivičnim postupcima, mi smo se opredelili za izraz koneksne procesne forme. Svima njima je zajednička određena veza sa krivičnoprocesnom formom. Klasifikovali smo ih na adhezione, dopunske, rehabilitacione i pomoćne procesne forme.

²³ Vid. S. Brkić, *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*, Novi Sad, 2004, str. 144.

3.4.1. *Adhezione procesne forme*

Pored osnovnog predmeta (*causa criminalis*) u krivičnom postupku mogu se raspravljati i jedan ili više sporednih predmeta. Oni nisu krivičnopravne prirode, ali su u tesnoj vezi sa samim krivičnim delom odnosno njegovim raspravljanjem u krivičnom postupku. Krivični postupak može imati dva fakultativna sporedna predmeta (imovinskopravni zahtev i preudicijalna pitanja), a mora imati jedan obavezan predmet (troškovi krivičnog postupka). Neki sporedni predmeti krivičnog postupka su uvek imovinskopravne prirode (imovinskopravni zahtev i troškovi krivičnog postupka), dok drugi mogu pripadati bilo kojoj drugoj grani prava (preudicijalna pitanja). Pod adhezionim ili pridruženim procesnim formama podrazumevamo postupke odlučivanja o sporednim predmetima krivičnog postupka. Ti postupci se odvijaju u okviru određene krivičnoprocesne forme, od koje se razlikuju po svom predmetu, subjektima i ciljevima. Dakle, predmet adhezionih postupaka nikada nije krivičnopravna stvar i stoga, oni nemaju za cilj primenu krivičnog materijalnog prava, osim u jednom slučaju, i to samo posredno (postupak rešavanja preudicijalnih pitanja). Najzad, subjekti nekih adhezionih formi razlikuju se od subjekata osnovnog krivičnoprocesnog odnosa (postupak odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu).

3.4.2. *Incidentne procesne forme*

Incidentne procesne forme su one procesne forme koje mogu da nastanu u vezi sa nekim problemom koji se pojavio u krivičnom postupku koji je u toku.²⁴ Kao poseban način rešavanja tog problema, one predstavljaju posebnu proceduru unutar krivične procedure ili u vezi sa krivičnom procedurom. Izdvojili smo četiri vrste incidentnih procesnih formi: postupak za rešavanje sukoba nadležnosti, postupak izuzeća sudije, postupak po pritužbama stranaka i postupak odobravanja procesne zaštite svedoka. Kao što vidimo, one su veoma raznovrsne. Uzrok vođenja prve procedure je različito poimanje sudova o njihovoj nadležnosti u određenom predmetu, usled čega je došlo do njihovog sukoba. Uzrok vođenja druge procedure je pojava okolnosti koje izazivaju sumnju u nepristrasnost sudije. Uzrok vođenja treće procedure je nezadovoljstvo stranaka postupanjem sudije, naročito zbog odugovlačenja krivičnog postupka.

²⁴ Incident (lat. *incidere*) predstavlja neočekivani događaj, neprijatan slučaj, manji sukob. U najopštijem smislu, reč incidentan označava nešto što je neprijatno, što je praćeno sukobima (I. Klajn, M. Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, 2006, str. 536).

Uzrok vođenja četvrte procedure je postojanje ozbiljne bojazni da bi javnim svedočenjem bili ugroženi život, telo, zdravlje, sloboda ili imovina većeg obima svedoka ili njemu bliskog lica. Dakle, sve četiri incidentne procesne forme su u krajnjoj liniji u funkciji zakonitog i pravilnog vođenja osnovnog krivičnoprocesnog odnosa. Organi pred kojima se vodi taj postupak su različiti: u prvom slučaju, to je neki sud izvan sukobljenih sudova; u drugom i trećem slučaju to je predsednik suda kao organ pravosudne uprave; u četvrtom slučaju to su odgovarajući funkcionalno nadležni sudski organi u okviru istog suda. Uticaj vođenja incidentnih postupaka na tok samog krivičnog postupka je različit. U nekim slučajevima mora doći do privremenog zastoja u radu suda (postupak za rešavanje sukoba nadležnosti, postupak izuzeća sudija), dok u drugim slučajevima krivični postupak može da nastavi da se odvija uporedo sa incidentnom procedurom (postupak odobravanja procesne zaštite svedoka, postupak po pritužbama stranaka).

3.4.3. Dopunske procesne forme

Dopunske procesne forme su one forme postupanja koje na svojevrsan način dopunjavaju odluku suda donetu u osnovnom krivičnom postupku u pogledu krivične sankcije ili druge krivičnopravne mere. One su vezane za naknadno odlučivanje suda, a izuzetno i drugog nadležnog organa, o krivičnoj sankciji ili drugoj meri krivičnog materijalnog prava. Razlog vođenja dopunskih procesnih formi može biti različit:

a) S jedne strane, to je pojava novih okolnosti koje govore o potrebi preispitivanja prvobitno izrečene krivične sankcije. Te okolnosti se često odnose na određeno ponašanje osuđenog lica nakon izrečene krivične sankcije, koje se može okvalifikovati kao negativno ili kao pozitivno. Svojim negativnim ponašanjem uslovno osuđeno lice dovodi do pogoršanja svog pravnog položaja. Na primer, prvobitno izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara na slobodi izrečena u uslovnoj osudi može dovesti do opozivanja uslovne osude ili do prinudnog izvršenja mere u zdravstvenoj ustanovi, ako se uslovno osuđeni nije dobrovoljno podvrgao lečenju ili je lečenje samovoljno napustio. Takođe, neizvršavanjem određenih obaveza postavljenih u uslovnoj osudi, osuđeni može da doprinese opozivanju uslovne osude. Pozitivnim ponašanjem osuđeni može doprineti poboljšanju svog pravnog položaja (npr., puštanje na uslovni otpust). Ovde treba imati u vidu da se ovi dopunski postupci razlikuju od postupka redovnih i vanrednih pravnih lekova. Pošto je reč o pravnosnažno izrečenim krivičnim sankcijama, do pogoršanja pravnog položaja osuđenog lica može doći samo u slučaju opozivanja uslovne osude, a do

poboljšanja njegovog pravnog položaja samo u slučaju njegovog puštanja na uslovni otpust.

b) S druge strane, razlog vođenja nekih dopunskih procesnih formi može biti u nemogućnosti odlučivanja o određenoj krivičnoj sankciji ili krivičnopravnoj meri u osnovnom krivičnom postupku (npr. postupak za primenu mere bezbednosti oduzimanja predmeta; postupak za oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela). U prvom primeru, pomenuta nemogućnost je najčešće posledica činjenice da se krivični postupak nije okončao presudom kojom se optuženi oglašava krivim, a postoje neki razlozi da se mera ipak izrekne. U drugom primeru ta nemogućnost je posledica činjenice da je okrivljeni osporio tužiočev zahtev za oduzimanje imovine u krivičnom postupku ili činjenice da je tužilac postavio zahtev za oduzimanje imovine tek po završetku krivičnog postupka.

Dakle, možemo napraviti razliku između dve grupe dopunskih postupaka: onih kojima se menja već izrečena odluka suda o krivičnoj sankciji i onih kojima se u posebnom postupku naknadno donosi odluka o nekim krivičnim sankcijama ili krivičnopravnim merama, o kojima iz određenog razloga nije odlučeno u osnovnom krivičnom postupku. U dopunskim procesnim formama se nakon okončanja osnovnog krivičnoprocesnog odnosa izriče, opoziva ili menja specifična krivična sankcija ili neka druga krivičnopravna mera. Tim sankcijama odnosno merama ne može se poreći krivičnopravni karakter. Zbog toga greše autori koji ih izdvajaju u posebne nekrivične postupke.²⁵ Dopunske procesne forme su samostalne forme postupanja, ali podrazumevaju prethodno okončanje ili bar pokretanje neke krivičnoprocesne forme. One imaju svoj poseban osnov (specifična krivična sankcija ili druga krivičnopravna mera) i posebnu strukturu, u kojoj izostaje tradicionalna deoba postupka na stadijume i faze, a odlučivanje se vrši na posebnom ročištu ili u sednici veća.

3.4.4. Rehabilitacione procesne forme

U etimološkom smislu, suština svake rehabilitacije je ponovno osposobljavanje, uspostavljanje, povraćaj izgubljenih prava; vraćanje u ranije stanje; vraćanje dobrog glasa (časti)²⁶. I u našem današnjem jeziku, jedno od uobičajenih značenja rehabilitacije je „ponovno priznavanje osporenog prava,²⁷ „uspostavljanje, ponovno priznanje

²⁵ Tako npr. M. Grubač, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2009, str. 533.

²⁶ M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 1980, str. 805.

²⁷ I. Klajn, M. Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, 2006, str. 1074.

ugleda, prava, poverenja“.²⁸ Slično je opšte značenje rehabilitacije i u drugim jezicima. Problem je u tome što ima raznih vrsta rehabilitacija. U najmanju ruku, možemo govoriti o medicinskoj, profesionalnoj, političkoj i pravnoj rehabilitaciji. I dok u drugim oblastima uglavnom nema nejasnoća, sa pravnom rehabilitacijom to nije slučaj. Trenutno mi imamo tri zakona u krivičnopravnoj oblasti koja pominju, ali neki od njih eksplicite ne definišu rehabilitaciju. To su Krivični zakonik²⁹, Zakonik o krivičnom postupku³⁰ i Zakon o rehabilitaciji³¹. Sva tri zakona odnose se na posve različite slučajeve, što ima za posledicu i drugačije ciljeve, pravni osnov, materijalnopravne uslove, sadržinu i postupak ostvarivanja rehabilitacije. Iako su u pitanju sasvim različite ustanove, zakonodavac je našao za shodno da ih krsti istim imenom, a da im pri tom u pojedinim oblastima ne da bliže definicije ili bar specifične attribute. Time se razara koherentnost pravnog sistema i otvara prostor nesporazumima u pravnoj komunikaciji. Dodatne teškoće stvara činjenica da naše zakonodavstvo nije statično, da se ne razvija pravolinijski i da često menja osnovne koncepcije važnih ustanova. Sve ovo negativno deluje na razvoj pravne nauke koja na različite načine sagledava jedan isti fenomen. Otuda ne treba da čudi što u pravnoj nauci po pitanju definicije rehabilitacije nema konsenzusa, čak ni na nivou samo jednog od pomenutih zakona.

S obzirom na tri navedena zakona, treba razlikovati rehabilitaciju osnovano osuđenih lica posle izdržane, oprostene ili zastarele kazne od rehabilitacije neosnovano osuđenih lica i lica neosnovano lišenih slobode, kao i od rehabilitacije žrtava političke represije, tj. lica koja su u određenom ranijem periodu bila osuđena ili pretrpela nasilje iz političkih ili ideoloških razloga u sudskom ili administrativnom postupku ili bez njega. U tesnoj vezi sa postupkom rehabilitacije osnovano osuđenih lica je i postupak odlučivanja suda o prestanku pravnih posledica osude i određenih mera bezbednosti.³²

²⁸ M. Vujanić i drugi, *Rečnik srpskoga jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 2007, str. 1164.

²⁹ Glava deveta: „Rehabilitacija, prestanak pravnih posledica osude i davanje podataka iz kaznene evidencije“ (član 97–102).

³⁰ Glava XXXI „Postupak za donošenje odluke o rehabilitaciji, za prestanak pravnih posledica osude i mera bezbednosti“ (član 523–529) i glava XXXIV: „Postupak za naknadu štete, rehabilitaciju i ostvarivanje drugih prava lica neosnovano osuđenih i neosnovano lišenih slobode“ (član 556 – 564).

³¹ Sl. gl. RS 33/2006 (član 1– 9).

³² O sličnostima i razlikama između navedenih rehabilitacionih procesnih formi videti kod S. Brkić, *Rehabilitacija: tri zakona – tri značenja*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu 3/2008, str. 185-200.

3.4.5. Pomoćne procesne forme

Svaki sud ima svoju nadležnost i svoje područje, u okviru kojih preduzima procesne radnje sam i neposredno. Međutim, ponekad se javlja potreba da u vezi sa krivičnim postupkom koji se vodi u jednom sudu budu preduzete procesne radnje izvan područja tog suda (npr., dostavljanje poziva i odluka, saslušanje pojedinih lica, pretresanje stana itd). S druge strane, sud može imati potrebu za preduzimanjem nekih radnji koje spadaju u nadležnost drugih državnih organa (npr., prinudno dovođenje okrivljenog, svedoka ili veštaka). Te radnje se preduzimaju putem pravne pomoći od strane drugog suda, odnosno drugog državnog organa.

U pomoćne procesne forme svrstali smo mnogobrojne postupke pružanja pravne pomoći. Pravna pomoć može biti unutrašnja i međunarodna. Prvu pružaju domaći sudovi ili drugi državni organi, a drugu pružaju inostrani sudovi ili državni organi. Unutrašnja pravna pomoć može biti pravna pomoć u užem i u širem smislu. Pravnu pomoć u užem smislu ukazuju sudovi jedan drugome preduzimanjem potrebnih procesnih radnji (npr., ispitivanje svedoka). Pravnu pomoć u širem smislu sudovima pružaju drugi državni organi preduzimanjem određenih pravnih radnji ili tehničkih i stručnih usluga za potrebe suda (npr., održavanje reda u sudnici, dostavljanje obaveštenja).

Međunarodna pravna pomoć predstavlja preduzimanje pravnih ili tehničkih radnji od strane nadležnih državnih organa jedne države (zamoljena država), na osnovu zamolnice nadležnog organa druge države (država molilja) radi omogućavanja krivičnog gonjenja, suđenja ili izvršenja izrečenih krivičnih sankcija. Međunarodna krivičnopravna pomoć je sve donedavno bila regulisana Zakonikom o krivičnom postupku (glava XXXII i XXXIII). Ta regulativa je prestala da važi, jer je zamenjena Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima (MPP).³³

4. Klasifikacija procesnih formi u krivičnom procesnom pravu Srbije

I. KRIVIČNOPROCESNE FORME

1. OPŠTA KRIVIČNOPROCESNA FORMA (član 241-431 ZKP)
2. POSEBNE KRIVIČNOPROCESNE FORME
- 2.1. Uprošćene krivičnoprocesne forme
- 2.1.1. Uprošćene forme kod kojih izostaje prethodni stadijum ili faza

³³ Sl. gl. RS 20/2009.

- 2.1.1.1. Skraćeni postupak (član 433-448 ZKP)
- 2.1.1.2. Postupci za krivična dela učinjena/otkrivena na glavnom pretresu
 - 2.1.1.2.1. Proširenje optužbe za krivična dela okrivljenog (član 342 ZKP)
 - 2.1.1.2.2. Usmena optužba za krivična dela trećih lica (član 301 ZKP)
- 2.1.1.3. Postupak neposrednog optuženja
 - 2.1.1.3.1. Stroži režim neposrednog optuženja (član 244, stav 1 ZKP)
 - 2.1.1.3.2. Blaži režim neposrednog optuženja (član 244, stav 6 ZKP)
- 2.1.2. Uprošćene forme kod kojih izostaje glavni stadijum
 - 2.1.2.1. Postupak za kažnjavanje pre glavnog pretresa (član 449-454 ZKP)
 - 2.1.2.2. Postupak za kažnjavanje i izricanje uslovne osude od strane istražnog sudije (član 455-458 ZKP)
 - 2.1.2.3. Postupak sporazumevanja o priznanju krivice (član 282a-282d ZKP)
- 2.2. Posebne procesne forme s obzirom na svojstvo okrivljenog
 - 2.2.1. Postupak prema maloletnicima (član 42-85 ZM)
- 2.3. Posebne procesne forme s obzirom na specifičnost krivične sankcije
 - 2.3.1. Postupak za primenu mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, odnosno na slobodi (član 505-510 ZKP)

II. POSTUPCI KOJI NEMAJU KARAKTER KRIVIČNOPROCESNE FORME

- 1. PRETKRIVIČNI POSTUPAK (član 221-240 ZKP)
- 2. DIVERZION POSTUPCI
 - 2.1. Uslovno odlaganje krivičnog gonjenja punoletnih lica (član 236 ZKP)
 - 2.2. Postupak izdavanja vaspitnih naloga prema maloletnim licima (član 62 ZM)
- 3. PROCESNI VARIJABILITETI
 - 3.1. Kriterijum težine krivičnog dela
 - 3.1.1. Lakša ili srednje teška krivična dela³⁴
 - 3.1.2. Teža krivična dela
 - 3.1.2.1. Varijabiliteti s ciljem dodatne zaštite interesa okrivljenog³⁵

³⁴ Npr., član 22; član 24, stav 1; član 68, stav 3 ZKP.

- 3.1.2.2. Varijabiliteti s ciljem efikasnijeg krivičnog gonjenja³⁶
- 3.2. Kriterijum vrste krivičnog dela
 - 3.2.1. Postupak za krivična dela organizovanog kriminala, korupcije i druga izuzetno teška krivična dela (glava XXIXa ZKP)
 - 3.2.2. Postupak za ratne zločine³⁷
 - 3.2.3. Postupak za dela visokotehnološkog kriminala³⁸
- 3.3. Kriterijum vrste krivične sankcije ili druge krivičnopravne mere
 - 3.3.1. Postupak za izricanje sudske opomene (član 459-463 ZKP)
 - 3.3.2. Postupak za oduzimanje imovinske koristi (član 513-520 ZKP)
- 3.4. Kriterijum subjekata krivičnog postupka
 - 3.4.1. Krivični postupak protiv pravnih lica³⁹
 - 3.4.2. Krivični postupak u kome se pojavljuje maloletno oštećeno lice (član 150-157 ZM)
- 4. KONEKSNE PROCESNE FORME
 - 4.1. Adhezione procesne forme
 - 4.1.1. Postupak odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu (član 201-212 ZKP)
 - 4.1.2. Postupak odlučivanja o prejudicijalnim pitanjima (član 213 ZKP)
 - 4.1.3. Postupak odlučivanja o troškovima kriv. postupka (član 193-200 ZKP)
 - 4.2. Incidentne procesne forme⁴⁰
 - 4.2.1. Postupak rešavanja sukoba nadležnosti (član 37-39 ZKP)
 - 4.2.2. Postupak izuzeća sudija (Član 41-45 ZKP)
 - 4.2.3. Postupak po pritužbama stranaka⁴¹
 - 4.2.4. Postupak odobravanja procesne zaštite svedoka (član 109a-109d ZKP)
 - 4.3. Dopunske procesne forme
 - 4.3.1. Postupak za primenu mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i obaveznog lečenja narkomana (član 511 ZKP)
 - 4.3.2. Postupak za primenu mere bezbednosti oduzimanja predmeta (član 512 ZKP)

³⁵ Npr., član 71, stav 1; član 72, stav 1; član 71, stav 4; član 285, stav 3; član 364, stav 6; član 365, stav 4 ZKP.

³⁶ Npr., član 66; član 142, stav 1, tačka 5; član 144, stav 3; član 234, stav 1 i 2 ZKP.

³⁷ Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine (Sl. gl. RS 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009).

³⁸ Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala (Sl. gl. RS 61/2005, 104/2009).

³⁹ Član 35-49 Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (Sl. gl. RS 97/2008).

⁴⁰ Ovde nije naveden spisak svih incidentnih procesnih formi.

⁴¹ Član 8 Zakona o uređenju sudova (Sl. gl. RS 116/2008, 104/2009).

- 4.3.3. Postupak za opozivanje uslovne osude (član 521 ZKP)
- 4.3.4. Postupak za puštanje na uslovni otpust (član 522 ZKP)
- 4.3.5. Postupak oduzimanja imovine proistekle iz krivičnog dela⁴²
- 4.3.6. Postupak za pomilovanje⁴³
- 5. REHABILITACIONE PROCESNE FORME
 - 5.1. Postupak za rehabilitaciju osnovano osuđenih lica (član 523-527 ZKP)
 - 5.2. Postupak za donošenje odluke o prestanku pravnih posledica osude i mera bezbednosti (član 528-529 ZKP)
 - 5.3. Postupak za rehabilitaciju i naknadu štete neosnovano osuđenih lica i lica neosnovano lišenih slobode (član 556-564 ZKP)
 - 5.4. Postupak za rehabilitaciju žrtava političke represije⁴⁴
- 6. POMOĆNE PROCESNE FORME
 - 6.1. Postupak pružanja unutrašnje pravne pomoći uopšte⁴⁵
 - 6.2. Postupak za izdavanje poternice i objave (član 565-569 ZKP)
 - 6.3. Postupci pružanja međunarodne pravne pomoći
 - 6.3.1. Izručenje okrivljenog ili osuđenog
 - 6.3.1.1. Pasivno izručenje (član 13-37 MPP)
 - 6.3.1.2. Aktivno izručenje (član 38-40 MPP)
 - 6.3.2. Preuzimanje i ustupanje krivičnog gonjenja
 - 6.3.2.1. Preuzimanje krivičnog gonjenja od strane države (član 41-48 MPP)
 - 6.3.2.2. Ustupanje krivičnog gonjenja stranoj državi (član 49-55 MPP)
 - 6.3.3. Izvršenje krivične presude
 - 6.3.3.1. Izvršenje strane krivične presude (član 56-69 MPP)
 - 6.3.3.2. Izvršenje domaće krivične presude u stranoj državi (član 70-82 MPP)
 - 6.3.4. Međunarodna pravna pomoć u užem smislu (član 83-101 MPP)

⁴² Član 1-49 Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela (Sl. gl. RS 97/2008).

⁴³ Član 1-11 Zakona o pomilovanju (Sl. gl. RS 49/1995, 50/1995).

⁴⁴ Član 1-9 Zakona o rehabilitaciji (Sl. gl. RS 33/2006).

⁴⁵ Član 9 Zakona o uređenju sudova (Sl. gl. RS 116/2008, 104/2009).

*Snežana Brkić, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Classification of Procedural Forms in Criminal Process Law of Serbia

Abstract

This article is dedicated to the classification of procedural forms in criminal process law of Serbia. The author points to the inconsistent and unacceptable conceptions about existing classification in the theory. It is possible to speak of differentiation of procedural forms only when criminal procedure is not uniform in all cases. The differentiation, therefore, understands coexistence of at least two procedural forms that can be distinguished. The special criminal procedural forms present a divergence from the general form, based on special grounds and motivated by special goals. From a general standpoint, differentiation has to be present in at least two planes: those of the basis and structure of the procedural form. The basis of the special criminal procedural form is the decisive factor for its creation, which can be found in the special features of the procedural objects, subjects or criminal sanctions. The specific basis calls for specific procedural structures, which can rest on leaving out individual procedural stadia or phases, or by crucially modifying the existing stadia and phases. Therefore, special criminal procedural form has to have specific basis and structure. Such divergent norms, which are characterized by special basis but that do not result in specific structure of the procedure, are called procedural variability.

In contrast to the special criminal procedural forms, there are non-criminal procedural forms. Those forms are separated in four parts: preliminary criminal proceedings, diversion forms, procedural variability and connected procedural forms. In frame of the connected procedural forms there are: adhesive, incidental, additional, rehabilitation and auxiliary procedural forms.

Key words: criminal procedure, preliminary criminal proceedings, diversion forms, procedural variability, connected procedural forms, adhesive procedural forms, incidental procedural forms, additional procedural forms, rehabilitation procedural forms, auxiliary procedural forms.